

TERMENII CARE DESEMNEAZĂ „ANSAMBLU DE LEGI“ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Adriana SFERLE

(Universitatea „Tibiscus“ din Timișoara)

În istoria României, conceptul „ansamblu de legi“ pe care îl numim astăzi *drept*, *cod de legi*, *legislație* a avut o evoluție caracteristică fiecărei etape culturale. Bineînțeles, comunitățile românești s-au călăuzit după *datini* și după tradiția perpetuată din străbuni, ceea ce s-a numit *obicei*, *datină*, devenit ulterior *obiceiul pământului* cu semnificație autohtonă bine definită, dovadă: Ion Budai-Deleanu îi opunea sintagma *obicei păgân*: „Ahăsta-i cel care *obiciaiul* va strica *păgân* / Și va da robilor slobozie...“¹.

Sensului de *datină*, cu care se întrebuița termenul *obicei* este confirmat de mult timp, el apare în textele lui Ion Neculce (*apud* DA, s.v.): „Și mult lauda împăratul lucrurile, chipul și toate *obiciile* moldovenilor“, „De pe graiu, de pe port, de pe *obiceaie* și de pe alte lucruri de casă și de oaste, îi cunoștea“. În sintagme de genul *obiceiul locului*, *obiceiul pământului*, *obiceiul pământesc*, *obiceiul din bătrâni* cuprind legea nescrisă stabilită de practica îndelungată a vieții; drept sau obligație statornicite prin tradiție și datează din 1631 când, cf. DA, este folosită sintagma *obiceiul țării*, *legea țării*.

Este bine știut faptul că organizarea populației românești s-a bazat inițial pe comunități de agricultori și crescători de animale, care se raportau la *pământ*,

¹ I. Budai-Deleanu, *Tiganiada*. Studiu introductiv de G. I. Tohăneanu, ediție critică de Florea Fugariu, Timișoara, Editura Amarcord, 1999.

acesta constituind o determinantă a relațiilor și structurilor sociale și economice. Astfel, în mod firesc, s-a format un ansamblu de norme, pentru a reglementa raporturile privind proprietatea asupra pământului între membrii comunităților. Românii au numit aceste norme *lege*, termen explicat de unii istorici și filozofi ca regulă nescrisă, derivând din lat. *re-ligo* „a lega”. Această *lege*, ca drept al unei societăți organizate politic în țări, era respectată de membrii unei comunități din credință și potrivit unei conștiințe încheiate și împărtășite de aceștia. Odată cu apariția și dezvoltarea autorității de stat apare și legea scrisă, provenind din lat. *legere* „a citi”. Ulterior, *legea*, adică dreptul scris era reprezentată de *pravile*, în timp ce dreptul nescris era desemnat prin termenul de *obicei*.

În opinia lui Constantin Noica *legea ca normă nescrisă* ar proveni din lat. *religio* „a lega dinăuntru prin credință și conștiință”, ceea ce la romani era *mos* „obicei”: „La romani, ai impresia că legea leagă; la greci că dezleagă. S-a întâmplat ceva curios cu legea noastră: am luat cuvântul de la romani și i-am dat înțelesul grec. Legea romană, *lex* vine de la *lego*, *legere*, a aduna semnele, a citi [...]. Legea, așadar, este cea scrisă, spre deosebire de *mos* obicei, moravuri [...]. *Nomosul* grecesc părea să lege dinăuntru [...]; părea să libereze și să definească, nu să constrângă. Acest ultim înțeles este cel care a precumpănit în rostirea noastră, sub condițiile în care ne-a fost dat să trăim. Potrivit așezării spirituale a lumii trecute, legea reprezenta, în primul rând, corpul obligațiilor pe care ți le impune divinitatea. De aceea *legea* era credința care leagă [...]”².

Lege apare cu sensul de „credință, religie” la noi și în textele juridice vechi: „leagea lui Hristos” (ÎL, p. 240); „pentru marturi are datorie judecătorul să cerceteze *leagea* celor ce vor fi să mărturisească, de vreme ce de altă *lege* fiind, nu să primește mărturia ce va fi asupra creștinului pravoslavnic” (PC, p. 122).

Nu insistăm asupra bogatei încărcături semantice a termenului *lege*, însă ținem să mai precizăm că în limba veche *lege* era întrebuițat și ca sinonim al lui *legiuire*, *pravilă*.

Înainte de legile scrise a existat așadar *dreptul nescris*, numit și *drept cutumiar*, *drept consuetudinar* sau *drept obișnuielnic*: așa cum am precizat mai sus, este vorba, în termenii acelei vremi, de *obiceiul pământului*, *legea din bătrâni*, după care se cârmuiau raporturile sociale sau litigiile dintre oameni, cuprinzând totalitatea tradițiilor, uzanțelor și practicilor transmise din generație în

² C. Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, Editura Eminescu, 1987, p. 124-128.

generație, prin viu grai, întipărite temeinic în mentalul comunităților umane. Dimitrie Cantemir³ făcea distincția între *obicei* și *legi scrise*: „...la moldoveni s-au ivit două feluri de legi: una scrisă, întemeiată pe legile împăraților romani și țarigrădeni și pe hotărârile soboarelor bisericești, și una nescrisă, care ar putea fi numită *datina* norodului, cum se numește și în limba noastră cu vorba slavonească *obicei*...”

Termenul *obicei* denumea un drept în devenire, o fază premergătoare legii: „este o dreptate, care fără publicarisire, din obicinuință s-au statornicit și prin tăcuta priimire a preînaltei ocârmuirii, au dobândit pravilnicească putere în curgere de mulți ani”⁴.

Problema inexistenței dreptului nu se poate pune căci este știut că *ubi societas, ibi ius*. De altminteri documentele timpului atestă existența lui: în cele mai vechi documente în latină, în special din Transilvania, el este numit *ius, lex, mos, modus, consuetudo, ritus*, sau cu expresii precum: *jus valachicum, jus volachie, ritus volachie, antiqua et approbata lex districtuum volahicalium universorum, antiqua consuetudo, jus et consuetudo Valachorum, mos Valachorum, lex Olachorum*, toți acești termeni subliniind legătura profundă cu societatea care l-a creat. În actele redactate în română sau în slavonă, cutuma poartă denumiri de *zakon, pravo, obicei(u)*⁵.

Acest drept aparținând unui geniu juridic propriu poporului se constituie, în așa numitele relice juridice⁶, noțiune care reprezintă trecutul nedesființat, structura cu lentă dispariție. De-a lungul istoriei, relicele au fost când exaltate și idealizate, când ignorate și disprețuite, ca vestigii legate de o feudalitate care trebuia să dispară. Au constituit adevărate arme de luptă pentru afirmarea unei personalități istorice a poporului român. De asemenea, trebuie subliniat că

³ Cf. *Descrierea Moldovei*, ediție îngrijită de Magdalena Popescu, București, Editura Minerva, 1973, p. 183.

⁴ *Crestomație pentru studiul statului și dreptului românesc*, întocmită de Șt. Pascu și V. Hanga, vol. III, București, Editura Științifică, 1963, p. 448.

⁵ Vezi V. Șotropa, *Introducere și bibliografie la istoria dreptului român*, Cluj, Editura Cartea Românească, 1937, p. 86 și V. Hanga, *Istoria dreptului românesc. Drept cutumiar*, Iași, Editura Fundației „Chemarea”, 1993, p. 42.

⁶ V. Al. Georgescu, *Etnologia juridică*, p. 142-151 în R. Vulcănescu, *Introducere în etnologie*, București, EA, 1980 și idem, *Nicolae Iorga și istoria dreptului român*, în „Studii”, XVII, 1965, p. 1339-1356.

formele și fondul juridic ale dreptului cutumiar românesc au fost aceleași în toate provinciile locuite de români⁷.

Cel mai important termen în perioada veche, rămâne *pravilă* (< sl. *pravilo*) cu semnificația de „lege sau corp de legi, dispoziție, regulament, hotărâre (cu caracter civil sau bisericesc)“; mai erau întrebuințate locuțiunile adverbiale *după pravilă* „conform legii, legal, just, drept“ și *peste pravilă* „illegal, pe nedrept“, termen pe care îl găsim începând cu secolul XVI în texte religioase, mai târziu în textele cronicarilor și în epoca constituirii primelor structuri juridice laice în secolul XVII.

Pravila are în secolul XVI în sfera religioasă, sensul de carte, scriptură în care sunt cuprinse norme, îndatoriri: „Însuș datoriu iaște a posti miercurea și vinerea..., cum porâncesc sfintele și dumnezeieștile *pravile*...“ (*Pravila de la Govora, apud DA, s.v.*).

În secolul XVII cu sensul laic se folosește *pravile împărătești*, cu semnificația de corp de legi și dispoziții juridice, întocmite de Iustinian și folosite cu unele adaptări și la țările române: „Ceaste *pravile împărătești*... carele să țin în samă acmu în toată lumea...“ (*DA, s.v.*).

Încă din secolul XVII, prin influența grecească, respectiv a fanarioților, au apărut în limba română termenii: *canon*: „lege, *pravilă*, normă bisericească, adusă prin hotărârea unui sobor, cu privire la credință sau disciplină“. Câteva exemple (*DA*): „Cu toate *canoanele* ale sfintelor săboare și apostoli“ (1652); „Dete lege și *canon* și regule de isnoavă împărăției“ (1785); „Țara rumânească având din vechime *canoane* pentru ceale în parte dreptăți ale lăcuitoarilor săi...“ (*Legiuirea Caragea*). Alături ce *canon*, apare și *nomocanon* „colecție de legi împărătești bizantine și de canoane bisericești“, de asemenea de origine bizantină. În română este atestat în 1865: *Nomocanonul lui Aristin*: [...] împrejurările în care a fost adus să scrie [diacul Dumitru] acel *nomocanon* pentru biserica catedrală din

⁷ Cu privire la originea vechiului drept românesc, în istoriografia juridică românească s-au susținut următoarele teorii: pe de o parte o exclusivă romanitate a dreptului românesc (Miron Costin, D. Cantemir, B. Petriceicu-Hasdeu, Gr. Tocilescu, V. Pârvan, Șt. G. Longinescu, A. Rădulescu), pe de altă parte – originea bizantină, în special a instituțiilor juridice ale vechiului drept românesc (Gh. Cronț, G. Fotino, P. P. Panaitescu, I. C. Filitti, I. Peretz), precum și o proveniență preponderent slavă (A. D. Xenopol, I. Bogdan etc.), la care se alătură influențele dreptului otoman și influențele ungare și germane în Transilvania. Nu insistăm asupra acestui aspect, subliniem doar faptul că alături de asemănările dintre instituțiile juridice românești și cele din alte spații de cultură (latin, bizantin, slav), etimologia unor termeni juridici vine în sprijinul afirmației potrivit căreia dreptul românesc este rezultatul unei evoluții legate de realitățile istorice corespunzătoare fiecărei perioade.

Ohrida⁸. Nomocanoanele au mai fost numite de către români *legea dumnezeiască, legea lui Dumnezeu*.

Potrivit tradiției romane și practicii din Europa acelei vremi, noile legiuri au fost desemnate prin termenii: *condică, codice* sau *cod*.

Termenul *condică* a început să fie utilizat în secolul XIX, cu varianta cultă *sintagmaticon*. Astfel, printre sensurile lui *condică (codică, condic)*, întâlnim „colecție de decrete, de ordonanțe, obiceiuri, datine, carte cuprinzând legea privitoare la o anume materie socială sau un sistem complet de legislație, cod“: „Condica ce are întru sine obiceiuri vechi și nouă a preafnalților Domni“; „codica neguțătoarească, codica criminalicească, codica poliției (1819); „codicul cel iscălit al bisericii“. Pe lângă termenii românești, circulă și termeni grecești, *sintagmaticon*, acesta este redat în DA ca fiind un grecism învechit care are sensul de „cod“: „care pravili, tălmăcindu-să pe limba rumânească, le-am așăzat domniia mea în deosebit *sintagmaticon*, adică carte“ (*Praviliceasca condică, 1780.*)

Devenit ulterior desuet, termenul *codice* (< lat. *codex, -icem*) „carte de legi, cod“ este înlocuit cu *cod* (< fr. *code*) „culegere de legi cuprinzând întregul sistem al legislației unei țări într-o materie specială, purtând numele suveranului sub care s-a redactat sau al materiei de care se ocupă: *Codul lui Justinian, Codul Caragea, Codul Calimach, Codul civil, Codul penal, Codul comercial*“ (DA, s.v.).

Nevoia codificării de tip bizantin s-a impus datorită mai multor factori social-politici, bisericești, geografici și culturali. Dacă dreptul bizantin receptat prin pravile venea în conflict cu dreptul vechi nescris, acesta din urmă avea prevalență: „giudețul giudecă câteodată și împotriva pravilei, pentru acest obicei al locului... Lucrurile se fac duple cum iaste obiceiul locului, măcar de are fi împotriva pravilei...“. Analizând influența bizantină asupra vechiului drept românesc, pe care metaforic o numește „problema înrâuirilor bizantine din viața poporului românesc“, George Fotino⁹ afirmă faptul că pravilele scrise nu au putut înfrânge datina și nu s-au statornicit în lumea românească: „Vechiul obicei nu era ca legea scrisă, care în măsura în care se mărginea la răstălmăcirea legilor străine rămâne o formulă metafizică, fără conținut real și fără viață, ci era

⁸ Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. X, Iași, 1881, p. 374, *apud* DA, s.v.

⁹ G. Fotino, *Pagini din istoria vechiului drept românesc*, Antologie, introducere și note bibliografice de Gh. Cronț și Stanca Fotino, București, EA, 1972, cap. 3: *Influența bizantină în vechiul drept românesc. Câteva puncte de vedere*, p. 73-91.

expresiunea însăși a sufletului unui neam, din adâncul căruia izvorâse și căruia îi slujea ca îndreptar de viață. De aceea, nu în pravile, ci în hrisoave și zapise poți afla concepția de viață juridică românească; de sub colbul hrisoavelor și zapiselor poți desprinde stropi de lumină — ochi ce sclipesc sub sprânceana de cenușă a uitării — și care ajung până la noi dintr-un trecut învăluit încă în ceață¹⁰.

Hrisoavele conțineau indicații privind aplicarea normelor juridice din cutuma țării la situații concrete. *Hrisovul* (< neogr. *Χρυσόβουλον* *hrisóvuilon* „bulă de aur“) reprezenta un „act domnesc ce servea în orânduirea din Țara Românească și Moldova ca titlu de proprietate, de privilegiu dau ca diplomă de boierie; alte variante ale acestui termen ar fi *ispisoc*, *hristov*, *hristoagă*, *cristov*; se mai întrebuintă și adjectivul *hrisovolit* „privilegiat printr-un hrisov domnesc“: „neguțătorii hrisovoliți“ (DA, s.v.). Cu același sens mai apare și *pitac* (< ngr. *pittákion* și sl. *pitakŭ*) „scrisoare domnească, decret domnesc; decret de ridicare la rang boieresc, diplomă de boierie“ (Scriban, s.v.), dar și „poruncă scrisă, dizpoziție“: convocarea divanului judecătoresc, se făcea prin poruncă domnească, prin *pitac* în Țara Românească și *fidulă* în Moldova. Domnitorul, asemenea împăraților bizantini, avea putere deplină în emiterea, după consultarea Sfatului domnesc, a unor acte normative numite *hrisoave*, *așezăminte*, *testamente* sau *legături*. De asemenea, domnul acorda privilegiile și ranguri boierești, numea și revoca dregătorii, cărora le putea porunci prin *cărți*, *pitace*, *hrisoave* întărite cu pecetea domnească¹¹.

Cu sensul de „ansamblu de legi“ apare în română în secolul al XIX-lea (cf. DA) *constituție* cu varianta *constituțiune* (fr. *constitution*, lat. *constitutio*, *-onis*) „lege fundamentală a unui stat, investită cu o forță juridică superioară celorlalte legi, care cuprinde principiile esențiale ale organizării lui, stabilește drepturile și datoriile principale ale cetățenilor, sistemul electoral, organizarea organelor supreme și locale etc., reflectând astfel stadiul de dezvoltare socială, economică și politică la un moment dat a statului respectiv“.

Termenul *drept* este atestat în română cu sensul de *jus*, *juris* la sfârșitul secolului al XIX-lea, 1893 (cf. DA). Acest termen, locuțiunile în care el apare, precum și derivatele sale (*dreptate*, *nedrept*, *nedreptate*, *a îndrepta*, *îndreptare*, *îndreptătit*) trimit de fiecare dată la ideea de justiție, având la bază sensuri prin

¹⁰ *Ibid.*, p. 90.

¹¹ P. P. Panaitescu, *Marea Adunare a Țării, instituție a orânduiri feudale în Țările Române*, „Revista de istorie”, nr. 3, 1957, p. 156.

care se desemnează ceva care este „potrivit legii și adevărului“. Primul și cel mai important derivat al lui *drept* este *dreptate*, termen definit astfel: „principiu care cere să se dea fiecăruia ceea ce i se cuvine și să se respecte drepturile fiecăruia; echitate, faptul de a recunoaște drepturile fiecăruia și de a-i acorda ceea ce i se cuvine în mod legitim“ (DA, s.v.). Amintim, de asemenea, și sintagmele: *act de dreptate*, *simțul dreptății*, locuțiunile adverbiale: *cu* (sau *după*) *dreptate* — „pe drept, după lege, cum se cuvine, în mod just“ (ex.: a împărți cu dreptate); *pe bună dreptate* — „cu drept cuvânt, în mod întemeiat“. Foarte des folosite sunt expresiile: *a avea dreptate* — „a fi întemeiat legal sau moral în ceea ce spune (cineva)“; *a da dreptate* — „a recunoaște că ceea ce face cineva este legal, just, întemeiat“, *a face* (cuiva) *dreptate*, *a împărți dreptatea* — „a repara o inechitate săvârșită cuiva, a recunoaște dreptul cuiva“. *Nedrept* și *nedreptate* au semantismul conferit de prefix: „care nu e conform cu dreptatea, cu normele stabilite; ilegal, abuziv“ și „faptă, situație nedreaptă, neechitate, injustiție“. Pentru *a îndrepta* găsim în dicționar sensul juridic de „a corecta o nedreptate făcută cuiva“ (DEX, s.v.). *Îndreptare*, derivatul substantival al lui *a îndrepta*, alături de sensurile curente azi „corectare, corectare, corectiv“, reține atenția prin semnificațiile din limba veche, păstrate parțial și în varianta populară actuală — *dreptate* / *direptate* / *dreptătate* (haplogogie) și *îndreptățire* / *îndrituire* („act justificativ, document oficial“). Importanța acestor termeni pentru structura lexicului românesc este redată și de anumite contexte cu valoare istorică și culturală: cronicile moldovenești arată că locul unde Ștefan cel Mare a fost înscăunat ca domn purta numele de *Direptate*, adică era locul unde se împlinea legea: „strâns-au boierii Țării și mari și mici și altă curte mărunță, dimpreună cu Mitropolitul Theoctist și cu mulți călugări, la locul ce se cheamă *Direptate* și i-au întrebat pre toți este cu voie tuturor să le fie Domn? Iară ei cu toții au strigat într-un glas: în mulți ani de la Dumnezeu să domnești. Și de aici cu toții l-au ridicat Domn, cu voia tuturor și l-au pomăzuit spre Domnie, Mitropolitul Theoctist și de acoloa lua Ștefan Vodă steagul Țării Moldovei și se duce la Scaunul Sucevei“¹². De asemenea, în 1652 apare în Muntenia un amplu volum de legi cu titlul *Îndreptarea legii*.

Dacă sinonimul său, *direct* (< lat. *directus*), nu mai interferează semantic cu sensurile juridice ale lui *drept*, sinonimul neologic, *justiție*, al derivatului său,

¹² Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediția a II-a, îngrijită de P. P. Panaitescu, București, Editura pentru Literatură și Artă, 1958, p. 83.

dreptate desemnează „totalitatea instanțelor judecătorești și a legilor unei țări; sistem de funcționare a instanțelor judiciare; echitate, dreptate“ (DN, s.v.). *Ius, iuris* este termenul prin care latina denumea noțiunea de *drept*, el având o bogată încărcătură semantică, dominantă fiind cea de „drept, lege, dreptate“, sens pe care îl deține în numeroase sintagme: *ius civile* „drept civil“, *ius publicum* „drept public“, *ius gentium* „drept internațional“, *ius praetorium* „drept pretorian“, *ius consuetudinis* „drept consfințit prin tradiție“, *ius hospitii* „legea ospetiei“, *ius humanum* „drept natural“, *ius dicere* „a împărți dreptate“, *ius civitatis* „drept la cetățenie“, *ius connubii, honorum* „drept la căsătorie, la onoruri“, *nova iura dare (condere)* „a da noi legiuri“, *de suo iure cedere* „a renunța la dreptul său“, *iura negant* „legile nu permit“, *principia iuris* „principiile de drept“, *iuris scientia (prudentia)* „știința dreptului“ (Guțu, s.v.). Savanta terminologie *jus scriptum et jus non scriptum* apare în istoriografia juridică românească la Dimitrie Cantemir¹³, care arăta că în spațiul românesc funcționa un drept scris, întemeiat pe edictele împăraților romani și greci și pe hotărârile conciliilor și altul nescriș, obiceiul poporului, adică moravuri sau cutumă.

După cum bine se știe, în română există în prezent un număr mare de reflexe ale lat. *ius, iuris* în termeni precum: *juridic*, întâlnit în *Codul Calimachi, 1780*, glosat „însemnează acea ce privește către drit și acea ce este întocmai cu dritul“ (CC, p. 852), *justițiar* — nomen agentis: „cel care avea dreptul de a împărți dreptatea într-o regiune (mai ales în orânduirea feudală); adj.: „cel care iubește dreptatea iubitor de dreptate“ (DN, s.v.), *justițiabil* „cel care apare ca parte într-un proces“ (DN, s.v.), *jurisconsult* „(în Roma antică) persoană care acorda părților asistență în fața justiției; specialist care dă consultații în probleme de drept; specialist în științele juridice care se ocupă cu rezolvarea problemelor de drept într-o instituție, pe care o reprezintă în justiție“ (DN, s.v.), *jurisdicție* „putere, competență a unui judecător sau a unei instanțe de a judeca; teritoriu unde își poate exercita această putere un judecător sau o instanță judecătorească; totalitatea organelor de judecată de același grad sau competențe a soluționa o anumită categorie de litigii“ (DN, s.v.), *jurisprudență* „soluție dată cu prilejul dezlegării unei cauze de către un organ de jurisdicție prin interpretarea unei norme prevăzute de lege sau de alt act normativ ori prin determinarea normei juridice aplicabile cazului cu ajutorul principiilor legislației; totalitatea hotărârilor pronunțate asupra unor anumitor cazuri de unul sau de mai multe organe de

¹³ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 183-184.

jurisdicție“ (DN, s.v.), *justifica* „a îndreptăți, a motiva; a (se) dezvinovăți; a explica (o purtare, o atitudine); a dovedi folosirea legală a unor bani, a unor materiale etc. Se poate afirma că prin derivatele și compusele în care regăsim rădăcina *ius*, terminologia românească a realizat joncțiunea între o dezvoltare de sensuri de la termenul românesc *drept* și posibilitatea revigorării câmpurilor sale lexicale prin intermediul neologismului.

În prezent observăm existența unor paradigme paralele constituite în jurul termenilor: *drept* și *legislație* — *drept comunitar* apare în paralel cu *legislație comunitară*; dar întâlnim *legislație primară / secundară*; *drept comercial*, *drept vamal*, și în paralel *legislație comercială*, *legislație vamală*; *drept național* în paralel cu *legislație națională* și o paradigmă diferită în armonizarea / alinierea / legislației. Găsim o explicație de ordin conceptual destul de superficială în vocabularele serviciilor de traducere europene și anume că termenul *legislație* ar fi mai specific, în timp ce *drept* mai general. În cazul limbii române, este vorba mai degrabă de ceea ce am putea numi neologisme de traducător sau neologie traductivă¹⁴: astfel s-a respectat uneori modelul francez: *droit*, iar alteori cel englez: *legislation / law / rule*.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE, TEXTE ȘI EDIȚII FOLOSITE

CC = *Codul Calimachi*, 1817, ediție critică, București, EA, 1958.

DA = *Dicționarul limbii române*, București, EA, 1904 ș. u.

DN = Maneca, Constantin, Marcu, Florin, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a revăzută, București, EA, 1986.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, EA, 1975.

Guțu = Guțu, Gheorghe, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

¹⁴ Este vorba de *neologie traductivă* în situația în care termenul și conceptul există deja într-o limbă și este tradus sau i se găsește un corespondent într-o altă limbă sub forma unui termen care nu exista până atunci în limba țintă, în timp ce *neologia primară* reprezintă crearea unui nou termen în paralel cu apariția unui nou concept. Distincția este propusă de Ad. Hermans, *Néologie traductive*, în *Terminologies Nouvelles (Nouveaux outils pour la néologie)*, nr. 20, decembrie 1999. Vezi și observațiile făcute de Ileana Busuioc, *Dinamica terminologiilor românești sub impactul traducerii acquis-ului comunitar*, în vol. *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (coord. Gabriela Pană Dindelegan), București, Editura Universității, 2002.

ÎL = *Îndreptarea legii*, 1652, ediție critică îngrijită de Vasile Grecu și Gheorghe Cronț, București, EA, [1962].

PC = *Pravilniceasca condică*, ediție critică întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc, coord. Andrei Rădulescu, București, EA, 1957.

Scriban = Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*, ediția I, Iași, 1939.